

3. DIE AUSDRUCKSSEITE SPRACHLICHER ZEICHEN

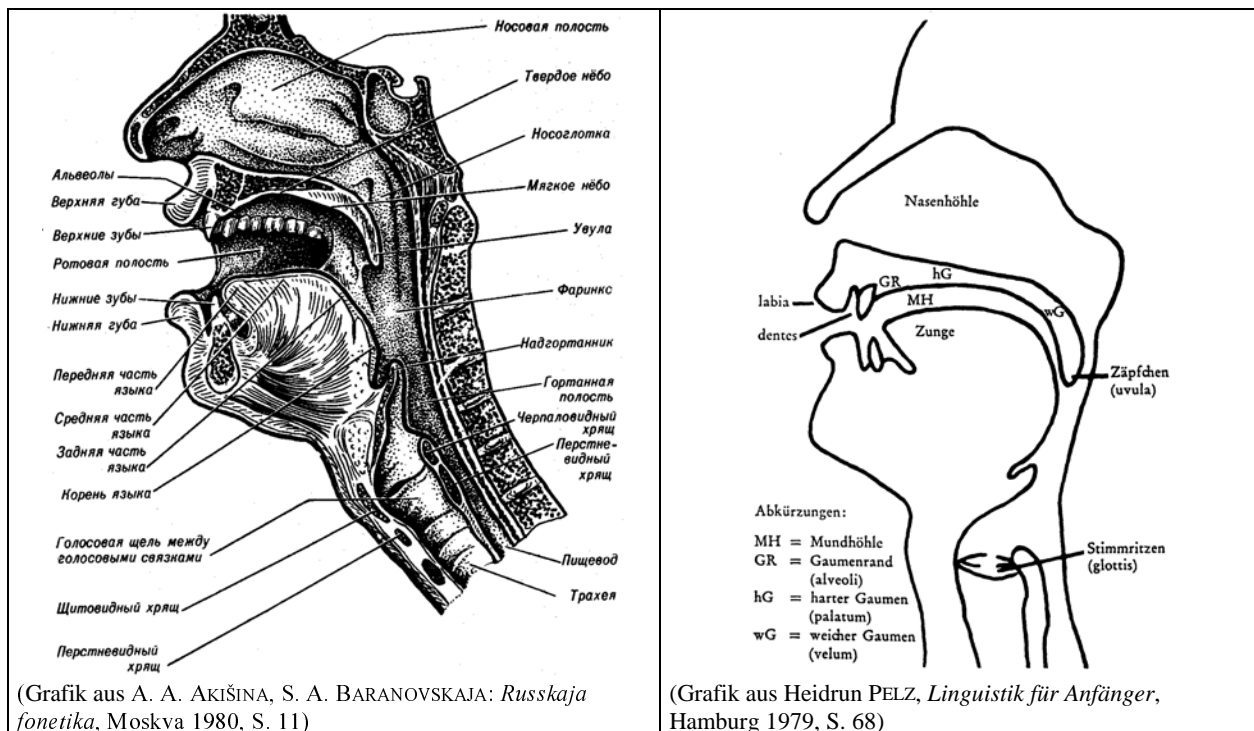
3.1. Phonetik

3.1.1. Artikulatorische Phonetik

3.1.1.1. Artikulationsorgane

aktive Artikulationsorgane: Zunge, Lippen, Unterkiefer, Gaumensegel (Velum), Stimmritze (Glottis)

passive Artikulationsorgane: Oberlippe, Zähne, Zahndamm (Alveolen), harter Gaumen (Palatum), [Nasenraum]

(Grafik aus A. A. AKIŠINA, S. A. BARANOVSKAJA: *Russkaja fonetika*, Moskva 1980, S. 11)

(Grafik aus Heidrun PELZ, *Linguistik für Anfänger*, Hamburg 1979, S. 68)

3.1.1.2. Konsonantenklassifikation:

- Artikulationsstelle:** Labiale, Dentale, Alveolare, Postalveolare, Palatale (Prä-, Medio-, Postpalatale), Velare (Prä-, Medio-, Postvelare), Uvulare, Pharyngale, Laryngale (Glottale)
- Artikulationsorgan:** Labiale, Koronale, Apikale, Laterale, Dorsale (Prä-, Medio-, Postdorsale), Laryngale
- Artikulationsmodus/Überwindungsmodus:** Klusile (Plosive, Explosive), Affrikaten, Frikative (Spiranten, Engelaute), Vibranten (Intermittierende), Laterale (Lateralengelaute), Orale/Nasale
- Beteiligung der Stimmbänder:** stimmhaft/stimmlos
- Beteiligung der Mittelzunge:** palatalisiert/nicht palatalisiert (,weich‘/,hart‘)

fortis/lenis (gespannt/ungespannt)

behaucht/unbehaucht (aspiriert/unaspiriert)

3.1.1.4. Koartikulation

Assimilation: progressiv (r. *искать/отыскать*, *идея/безыдейный*, p. *czwarty* [f]) – regressiv;

vollständig (r. *с шумом*) – partiell (r. *с ним, с братом, с делом*);

Stimmtonassimilation, Palatalisierungsassimilation, Assimilation der Artikulationsstelle, des Artikulationsmodus

Dissimilation (r. *мягкий, конечно*, hist. *февраль* vs. *январь*; dt. *polat* vs. *äquatorial*, engl. *negotiation* [s])

Akkomodation (vgl. 3.2.3.1, S. 14): Anglitt – Stellphase – Abglitt (экскурсия – выдержка – рекурсия)

3.1.1.3. Vokalklassifikation:

- Zungenstellung** (,Reihe‘, horizontale Zungenbewegung): vordere, mittlere (zentrale), hintere Vokale (Vorder-, Mittel-, Hinterzungen-vokale)
- Zungenhebung** (vertikale Zungenbewegung): Vokale hoher, mittlerer, tiefer Zungenlage (offene, halboffene/halbgeschlossene, geschlossene Vokale)
- Lippenbeteiligung** (Labialisierung): gerundete, ungerundete Vokale
- Nasalität:** nasale/orale Vokale

Monophthong/Diphthong

Halbvokale (z.B. e. *water*, r. *трамвай*, p. *lawka*)

3.1.2. Phonetische Transkription

3.1.2.1. Das Internationale Phonetische Alphabet (IPA, Version von 2005)

CONSONANTS (PULMONIC)

	Bilabial	Labio-dental	Dental	Alveolar	Post-alveolar	Retroflex	Palatal	Velar	Uvular	Pharyngeal	Epi-glottal	Glottal
Nasal	m	ɱ	n			ɳ	ɲ	ŋ	ɴ			
Plosive	p b	ɸ β	t d			ʈ ɖ	c ɟ	k ɡ	q ɢ			
Fricative	ɸ β	f v	θ ð	s z	ʃ ʒ	ʂ ʐ	ç ʝ	x ɣ	χ ʁ	ħ ʕ	ħ ʕ	h ɦ
Approximant		ʋ	ɹ			ɻ	j	ɰ				
Trill	ʙ		r						ʀ		ʀ	
Tap, Flap		ⱱ	ɾ			ɽ						
Lateral fricative			ɬ ɮ			ɮ	ɬ	ɮ				
Lateral approximant			l			ɭ	ʎ	ʟ				
Lateral flap			ɺ			ɻ						

Where symbols appear in pairs, the one to the right represents a modally voiced consonant, except for murmured *h*. Shaded areas denote articulations judged to be impossible. Light grey letters are unofficial extensions of the IPA.

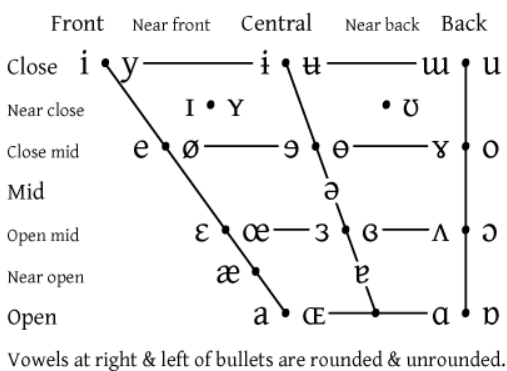
CONSONANTS (NON-PULMONIC)

Anterior click releases (require posterior stops)	Voiced implosives	Ejectives
⦿ Bilabial fricated	ɓ Bilabial	ʼ <i>Examples:</i>
Laminal alveolar fricated ("dental")	ɗ Dental or alveolar	pʼ Bilabial
! Apical (post)alveolar abrupt ("retroflex")	ɟ Palatal	tʼ Dental or alveolar
‡ Laminal postalveolar abrupt ("palatal")	ɡ Velar	kʼ Velar
Lateral alveolar fricated ("lateral")	ɠ Uvular	sʼ Alveolar fricative

CONSONANTS (CO-ARTICULATED)

- ɱ Voiceless labialized velar approximant
- ʋ Voiced labialized velar approximant
- ɰ Voiced labialized palatal approximant
- ɕ Voiceless palatalized postalveolar (alveolo-palatal) fricative
- ʑ Voiced palatalized postalveolar (alveolo-palatal) fricative
- ɧ Simultaneous x and ʃ (disputed)
- k͡p ts Affricates and double articulations may be joined by a tie bar

VOWELS

3.1.2.2. Phonetische (und phonologische) Transkriptionssysteme für Russisch

IPA = International Phonetic Alphabet; **lat.** = lateinisch basierte slavistische Umschrift; **kyr.** = kyrillisch basierte russistische Umschrift; **P** = Petersburger phonologische Schule; **M** = Moskauer phonologische Schule

Phon			Beispiele	Phonem		Phon			Beispiele	Phonem	
IPA	lat.	kyr.		P	M	IPA	lat.	kyr.		P	M
[p]	[p]	[п]	па́лка, пото́п хле́б, обсу́дить	/p/	/p'/	[g]	[g]	[Г]	го́д к_жене́, та́кже	/g/	/g'/
[pʲ/pʲ]	[pʲ]	[пʲ]	пя́ть, сте́пь го́лубь	/pʲ/	/pʲ'/	[gʲ/gʲ]	[gʲ]	[Гʲ]	Г_ете́ (<i>Fw.</i>)	[gʲ]	[gʲ']
[b]	[b]	[б]	бо́к по́п_да́л	/b/	/b'/	[h]	[h]	[H]	ага́, го́п	/g/	/g'/
[bʲ/bʲ]	[bʲ]	[бʲ]	бе́лый сте́пь_до	/bʲ/	/bʲ'/	[x]	[x]	[X]	хле́б, те́х легко́, мя́гкая <i>fakultativ:</i> Бо́г	/x/	/x'/
[f]	[f]	[ф]	фо́рточка, ми́ф ле́в, овца́, все́	/f/	/f'/	[xʲ/xʲ]	[xʲ]	[Xʲ]	Хы́бстон (<i>Fw.</i>) ле́гкие, мя́гких	[xʲ]	[xʲ']
[fʲ/fʲ]	[fʲ]	[фʲ]	фи́та, ве́рфь кро́вь в_фи́льме	/fʲ/	/fʲ'/	[ɣ]	[ɣ]	[ɣ]	те́х_же, ду́х_бы́л <i>fak.:</i> Бо́га; ко́гда	/x/	/x'/
[v]	[v]	[в]	во́т, егó	/v/	/v'/	[tʲʃʲ/tʲʃʲ]	[čʲ]	[Чʲ]	че́го, пала́ч	/čʲ/	/čʲ'/
[vʲ/vʲ]	[vʲ]	[вʲ]	веси́ <i>fak.:</i> вме́сте	/vʲ/	/vʲ'/	[dʒʲ]	[ʒʲ]	[Д_жʲ]	но́чь_бы́ла	/čʲ/	/čʲ'/
[t]	[t]	[т]	то́т, туда́, те́ннис ме́д, ло́дка	/t/	/t'/	[ts]	[c]	[Ц]	ци́рк, оте́ц	/c/	/c'/
[tʲ/tʲ]	[tʲ]	[тʲ]	тяну́ть, пу́ть пло́щадь отгесни́ть	/tʲ/	/tʲ'/	[dz]	[ʒʲ]	[Д_з]	оте́ц_бы́л	/c/	/c'/
[d]	[d]	[д]	до́м, вода́ отгада́ть	/d/	/d'/	[j]	[j]	[Ј]	ю́г, лье́т, вье́хать ча́й, зна́ю	/j/	/j'/
[dʲ/dʲ]	[dʲ]	[дʲ]	де́ло моло́ть_ба́ отде́лать	/dʲ/	/dʲ'/	[i]	[i]	[І]	ма́т, ра́д	/a/	/a'/
[s]	[s]	[с]	со́н морóз	/s/	/s'/	[a]	[a]	[А]	мя́т, ря́д	/a/	/a'/
[sʲ/sʲ]	[sʲ]	[сʲ]	сюда́ сни́зу, нести́ кня́зь	/sʲ/	/sʲ'/	[aʲ]	[aʲ]	[Аʲ]	ма́ть, ста́ль	/a/	/a'/
[z]	[z]	[з]	за, ба́за сгорéл	/z/	/z'/	[æ]	[ä]	[Ä]	мя́ть, пя́ть	/a/	/a'/
[zʲ/zʲ]	[zʲ]	[зʲ]	зима́ прóсьба сде́лать	/zʲ/	/zʲ'/	[ɛ]	[e]	[Э]	же́ст, те́нт	/e/	/e'/
[ʃ]	[ʃ]	[ш]	ло́дка, ство́л ле́с, э́ль	/ʃ/	/ʃ'/	[ɛʲ]	[è]	[È]	ле́то, де́ло	/e/	/e'/
[ʃʲ/ʃʲ]	[ʃʲ]	[шʲ]	ле́с, э́ль	/ʃʲ/	/ʃʲ'/	[ɛʲ]	[é]	[Ê]	ше́сть, те́ннис	/e/	/e'/
[m]	[m]	[м]	мука́, до́м	/m/	/m'/	[e]	[ë]	[È]	о де́ле, лете́ть	/e/	/e'/
[mʲ/mʲ]	[mʲ]	[мʲ]	ме́д, и́мя, се́мь	/mʲ/	/mʲ'/	[i]	[y]	[Ы]	бы́т, пы́л	/i, i'/	/i, i'/
[n]	[n]	[н]	но́с, со́н, она́ не́с, во́нь	/n/	/n'/	[iʲ]	[iʲ]	[Иʲ]	би́т, пи́л	/i/	/i'/
[nʲ/nʲ]	[nʲ]	[нʲ]	же́нщина рука́, бо́р	/nʲ/	/nʲ'/	[iʲ]	[yʲ]	[Ыʲ]	бы́ть, пы́ль	/i, i'/	/i, i'/
[r]	[r]	[р]	рука́, бо́р	/r/	/r'/	[i̯]	[i̯]	[И̯]	би́ть, пи́ть	/i/	/i'/
[rʲ/rʲ]	[rʲ]	[рʲ]	ре́дко, слова́рь ско́рбь, Пе́рмь	/rʲ/	/rʲ'/	[o]	[o]	[О]	мо́л, во́л	/o/	/o'/
[ʃ]	[ʃ]	[ш]	шо́к, что́, да́шь му́ж, кни́жка	/ʃ/	/ʃ'/	[oʲ]	[oʲ]	[Оʲ]	ме́л, ве́л	/o/	/o'/
[ʒʲ]	[ʒʲ]	[жʲ]	жу́к, лу́жа стро́ишь_до́м	/ʒʲ/	/ʒʲ'/	[oʲ]	[oʲ]	[Оʲ]	мо́ль, ко́пь	/o/	/o'/
[ʃʲʲ/ʃʲʲ]	[ʃʲʲ]	[шʲʲ]	ше́дрый, сча́стье	/ʃʲʲ/	/ʃʲʲ'/	[ø]	[ø]	[Ø]	те́тя, иде́те	/o/	/o'/
[ʒʲʲ/ʒʲʲ]	[ʒʲʲ]	[жʲʲ]	дро́жжи; по́зже	/ʒʲʲ/	/ʒʲʲ'/	[u]	[u]	[У]	лу́к, дру́г	/u/	/u'/
[k]	[k]	[к]	ко́т, то́к пиро́г, острѝгся	/k/	/k'/	[uʲ]	[uʲ]	[Уʲ]	лу́к, чу́до	/u/	/u'/
[kʲ/kʲ]	[kʲ]	[кʲ]	ткѝт, ликѝр	/kʲ/	/kʲ'/	[uʲ]	[ü]	[Ü]	су́ть, пу́сть	/u/	/u'/
						[ʌ]	[ʌ]	[Λ]	лю́ди, тю́ль	/u/	/u'/
						[ʌ]	[ʌ]	[Λ]	травá,	/a/	/a'/
						[ʌ]	[ʌ]	[Λ]	англи́йский вода́, озѝра	/a/	/a'/
						[ʌ]	[ʌ]	[Λ]	садовóд, вы́садка	/a/	/a'/
						[ʌ]	[ʌ]	[Λ]	говори́ю, на_го́д	/a/	/a'/
						[ʌ]	[ʌ]	[Λ]	зимá, вино́	/i/	/i'/
						[ʌ]	[ʌ]	[Λ]	дела́, село́	/i/	/e'/
						[ʌ]	[ʌ]	[Λ]	темно́, воева́ть	/i/	/o'/
						[ʌ]	[ʌ]	[Λ]	пя́ти, тяну́ть	/i/	/a/
						[ʌ]	[ʌ]	[Λ]	сыта́, рыба́ки	/i/	/i'/
						[ʌ]	[ʌ]	[Λ]	шесто́й, оце́нить	/i/	/e'/
						[ʌ]	[ʌ]	[Λ]	жена́, шепта́ть	/i/	/o'/
						[ʌ]	[ʌ]	[Λ]	тишина́, бро́сит	/i/	/i'/
						[ʌ]	[ʌ]	[Λ]	деловóй, вы́лез	/i/	/e'/
						[ʌ]	[ʌ]	[Λ]	темнотá, вы́нес	/i/	/o'/
						[ʌ]	[ʌ]	[Λ]	рядовóй, вы́тяну	/i/	/a/

3.1.2.3. Weitere Zeichen für andere slavische Sprachen und Deutsch

IPA = International Phonetic Alphabet; trad. = in der Slavistik übliche traditionelle Umschrift

IPA	trad.	Beispiele	IPA	trad.	Beispiele
[w]	[ɯ]	p. <i>labędź</i> , e. <i>water</i>	[o]	[o]	geschlossen: sln. <i>os</i> , d. <i>Sohn</i>
[ɕ]	[ś]	p. <i>wieś</i> , <i>siedem</i> , <i>sila</i>	[ɔ]	[o]!	offen: sln. <i>osa</i> , d. <i>Sonne</i>
[ʒ]	[ž]	p. <i>ziemia</i> , <i>zima</i>	[ɔ̃]	[o]!	nasal: p. <i>maż</i> , fr. <i>pont</i>
[tʃ]	[č]	p. <i>czytać</i> , kr. <i>čitati</i> , č. <i>čas</i>	[e]	[e]	geschlossen: sln. <i>jesti</i> , d. <i>Kehle</i>
[dʒ]	[ž/ǰ]	p. <i>dżem</i> , kr. <i>džep</i> , sb. <i>μen</i>	[ɛ]	[e]!	offen: sln. <i>jezik</i> , d. <i>Kelle</i>
[dz]	[z]!	p. <i>dzwon</i> , mk. <i>ѕвезда</i>	[ɛ̃]	[e]!	nasal: p. <i>wież</i> , <i>pensja</i> , fr. <i>saint</i>
[tɕ]	[ć]	p. <i>pić</i> , <i>ciało</i> , kr. <i>kéi</i> , <i>ćela</i>	[ə]	[ɚ]	bg. <i>кѝца</i> , d. <i>Ende</i>
[dʒ]	[ǰ]	p. <i>dziéci</i> , kr. <i>đak</i>	[i]	[i]	geschlossen: d. <i>bieten</i> , <i>ihre</i> , <i>Igel</i>
[ɲ]	[ń]	p. <i>dynia</i> , <i>nikt</i> , <i>dzień</i> , č. <i>kůň</i> , <i>nic</i> , kr. <i>njegov</i> , sb. <i>нѣгов</i>	[ɪ]	[i]	offen: d. <i>bitten</i> , <i>irre</i> , <i>mit</i>
[l]	[l]	p. <i>lato</i> , č. <i>lid</i> , d. <i>laut</i>	[u]	[u]	geschlossen: d. <i>Rubel</i> , <i>Fuß</i> , <i>Dusche</i>
[ʎ]	[j]	kr. <i>ljudi</i> , sb. <i>људи</i>	[o]	[u]	offen: d. <i>rubbeln</i> , <i>Fluss</i> , <i>Tusche</i>
[r]	[ř]	č. <i>řeka</i>	[ø]	[ö]	geschlossen: d. <i>Höhle</i> , <i>Nöte</i>
[R]	[R/r]!	Zäpfchen-r: d. <i>rot</i> , <i>Ort</i>	[œ]	[ö]	offen: d. <i>Hölle</i> , <i>köstlich</i>
[c]	[kʲ]	p. <i>kiedy</i> , <i>kisć</i>	[y]	[ü]	geschlossen: d. <i>Hüte</i> , <i>Süden</i>
[j]	[gʲ]	p. <i>rygiel</i> , <i>ginąc</i>	[ɣ]	[ÿ]	offen: d. <i>Hütte</i> , <i>Hündin</i>
[ç]	[xʲ]	p. <i>chiński</i> , d. <i>Pech</i> , <i>welch</i> (ich-Laut)	[a]	[a]	vorn: d. <i>Saat</i> , <i>Rate</i> , <i>kahl</i>
[χ]	[χ/x]!	d. <i>Buch</i> , <i>Nachen</i> (ach-Laut)	[ɑ]	[ɑ]	hinten: d. <i>satt</i> , <i>Ratte</i> , <i>kalt</i>
[ɦ]	[h]!	č. <i>hrát</i> , ukr. <i>готель</i> , d. <i>Mahagoni</i> (sth.)	[ˈta]	[tá]	Betonung
[h]	[h]!	d. <i>heute</i> , <i>aufhalten</i> (stimmlos)	[ˌta]	[tà]	Nebenbetonung: d. <i>vierundzwanzig</i>
[ʔ]	[ʔ/ʔ]	d. <i>Beʔamter</i> , <i>ʔerʔörtern</i> , r. <i>не-а!</i>	[aː]	[ā]	lang: č. <i>kráva</i> , kr. <i>Hrvat</i> , d. <i>Saat</i>
[ŋ]	[ŋ]	d. <i>lang</i> , <i>singen</i> , <i>kranke</i>	[â]!	[â]	kurz fallend: kr. <i>baš</i>
[ɾ]!	[ɾ]	stimmlos: r. <i>мемр</i> , <i>рма</i> , <i>фарпу</i>	[â:]	[â:]!	lang fallend: kr. <i>bajka</i>
[ɾ]	[ɾ]!	silbisch: kr. <i>trg</i> , č. <i>vlk</i> , d. <i>Mädl</i>	[ã]	[ã]	kurz steigend: kr. <i>daska</i>
[pʰ]	[pʰ]	behaucht: d. <i>Panne</i> , <i>Tanne</i> , <i>Kanne</i>	[ã:]	[ã:]!	lang steigend: kr. <i>savez</i>

3.1.2.4. Beispiele („Nordwind und Sonne“)

r.	Однажды, северный ветер и солнце спорили, кто из них сильнее.
IPA	[ɒd'nɑːʒdɨ 'sʲɛv'nʲɪrɲɛɪ 'vʲɛtʲɪr i 'sɔnʲtsɐ 'spɔɪ'rʲilʲɪ 'ktɔ ɪz 'nʲɪx sʲɪl'nʲɛɪ]
trad.	[ɒdnáʒdɯ s'ěv'ɚrnʲɪ v'ět'ɚɣ sɔnʲcɛ spɔɪ'r'ɪl'ɪ ktɔ ɪz n'ɪx s'ɪl'n'ěɪ]
p.	Północny wiatr i słońce sprzeczały się raz, kto z nich jest silniejszy.
IPA	[pɯw'nɔʲtsni 'vʲatr i 'swɔjʲtsɛ spʲɛ'tʲɕali ɕɛ 'ras 'ktɔ z nɪx jɛst ɕil'nɛjʲʃɪ]
trad.	[pɯwnɔcnɣ v'atr i swojnɛ spʲɛɕali ʃɛ ras ktɔ z nɪx jɛst ʃilnɛjʃɪ]
č.	Severák a Slunce se hádali, kdo z nich je silnější.
IPA	['severa:k a 'sluntɕe se 'ɦa:ɒali 'gɒo 'z nɪx jɛ 'sɪlnɛjʃɪ:]
trad.	[severa:k a slunce se hādali gɒo z nɪx jɛ silnɛjʃɪ]
kr.	Sjeverni ledeni vjetar i Sunce su se prepirali o svojoj snazi.
IPA	['sʲɛvɲe:rnɪ: 'lɛdɛnɪ: 'vʲɛtɑr i 'sũ:ntɕɛ sũ sɛ 'prɛpɪrɑli ɔ 'svɔjɔj 'snɑ:zi]
trad.	[sʲɛvɲɛrnɪ lɛdɛnɪ vʲɛtɑr i sũncɛ sũ sɛ prɛpɪrɑli ɔ svɔjɔj snɑzi]
bg.	Северният вятър и слънцето се препираха, кой е по-силен.
IPA	['severnɪjɐt 'vjɑtɐr i 'slɔntɕɛtɔ sɛ prɛ'pɪrɐxɐ 'kɔj ɛ 'pɔsɪlɛn]
trad.	[sèvernɪjɛt vjɑtɛr i slɛncɛtɔ sɛ prɛpɪrɛxɛ kɔj ɛ pɔsɪlɛn]
d.	Einst stritten sich Nordwind und Sonne, wer von ihnen beiden wohl der Stärkere wäre.
formell	['ʔɑɪnst 'ʃtrɪtɔn zɪç 'nɔɪtvɪnt ʔʊnt 'zɔnə 'vɛ:ɛ fɔn 'ʔɪ:nən 'baɪdən vɔɪl dɛɪ 'ʃtɛrkɛrə 'vɛ:rə]
informell	[ɑɪns 'ʃtrɪtɔn zɪç 'nɔɪtvɪnt ʊn 'zɔnə 'vɛɛ fɔn ɪm 'baɪdɔ vɔl dɛ 'ʃtɛrkɛrə 'vɛrə]

The principles of the International Phonetic Association. London 1949 [Nachdruck 1970].

Handbook of the International Phonetic Association. Cambridge 1999.

3.1.3. Akustische/auditive Phonetik

Laute als Schwingungsvorgänge: Frequenz (Tonhöhe), Amplitude (Tonstärke)

Frequenzbereich des menschlichen Gehörs: 16—20.000 Hz

reine Töne – Klänge (Grundton, Obertöne, Klangfarbe) – Geräusche

Lautdauer